

102/1

KISWAHILI

INSHA

KARATASI YA KWANZA

JULAI /AGOSTI 2015

MUDA: SAA 1 $\frac{3}{4}$

**JARIBIO LA TATHMINI YA PAMOJA MTHANI WA CEKENAS
MUHULA WA PILI MWAKA 2015**

Hati ya Kuhitimu Elimu ya Sekondari

KISWAHILI

INSHA

KARATASI YA KWANZA

MUDA: SAA 1 $\frac{3}{4}$

MAAGIZO

1. Andika insha mbili.
2. Insha ya kwanza ni ya lazima.
3. Chagua insha nyingine moja kutoka hizo tatu zilizosalia.
4. Kila insha isipungue maneno 400
5. Kila insha ina alama 20.

1. Wewe ni katibu wa kamati iliyoteuliwa na rais kuchunguza chanzo cha kudorora kwa usalama nchini. Kamati imepewa muda wa miezi mitatu kuwasilisha ripoti. Andika ripoti miliowasilisha.

2. Utelekezaji wa mtoto wa kiume katika nchini ni janga kuu. Jadili.

3. Mpiga mbizi nchi kavu huchunua usowe.

4. Andika insha inayomalizia kwa:
.... Alianza kubabaika kijasho kikaanza kumtoka kwapani. Nikatambua moja kwa moja kuwa yeye ndiye mkosa!

Jina.....Nambari Yako.....

102/2

KISWAHILI

Karatasi ya Pili

(LUGHA)

Julai/Agosti 2015

Muda: Saa: 2½

Sahihi .....

Tarehe.....

**JARIBIO LA TATHMINI YA PAMOJA MTHANI WA CEKENAS
MUHULA WA PILI MWAKA 2015**

Cheti cha Kuhitimu Elimu ya Sekondari

KISWAHILI

LUGHA

KARATASI YA PILI

MUDA: 2 ½

MAAGIZO

1. Karatasi hii ina maswali manne (Ufahamu, Ufupisho, Lugha na Isimujamii)
2. Jibu maswali yote kwenye nafasi zilizoachwa baada ya kila swali.

KWA MATUMIZI YA MTAHINI PEKEE

Swali	Upeo	Alama
1	15	
2	15	
3	40	
4	10	
JUMLA	80	

1. **UFAHAMU (ALAMA 15)**

Soma kifuatacho kisha ujibu maswali.

Lugha inaweza kuelezwa kwa jumla kuwa ni mfumo wa kueleza chanzo au kiini cha mawasiliano na sote tunakubaliana kuwa matumizi yake yameanza tangu kuumbwa kwa binadamu kwani ni vigumu kukisia kuwepo kwa jamii ya watu bila lugha ya mawasiliano yoyote ile.

Katika taifa lolote, huwepo na lugha moja au hata zaidi ya moja ambayo huwa ndicho chombo zatika cha mawasiliano ya taifa katika nyanja za: elimu, maandishi, siasa na biashara. Kwa mfano mataifa ya Kanada hutumia lugha mbili kwa usawa kama lugha za taifa na za kikazi. Maana ya lugha ya taifa ni lugha moja ambayo huteuliwa kutumika katika shughuli zote za taifa hasa katika nchi yenye lugha nyingi za kikabila. Lugha ya taifa ni muhimu sana kwa maisha na maendeleo ya taifa lolote lile. Lugha hii huwa ndiyo kiungo cha kueneza umoja na uelewano miongoni mwa jamii nyingi tofauti na huwa kama kitambulisho kwao kwa kuwa wao ni ndugu wa jamii moja kubwa, yaani taifa lao.

Kenya ni mfano mzuri wa taifa lenye lugha nyingi zinazozidi 40 za vikundi vidogo vidogo vya kikabila. Hapo kabla ya miaka mia moja hivi iliyopita kila kimojawapo cha vikundi hivi kilijitambulisha kama taifa huru. Baada ya kuja kwa serikali ya kikoloni na hasa baada ya Kenya kujinyakulia uhuru, haja ya kuunganisha raia wote chini ya taifa moja lenye uongozi na shabaha moja lilikuwa ndilo jambo lililozingatiwa sana. Kwa hivyo utamaduni wa taifa la Kenya ni mchanganyiko wa tamaduni za watu wengi wenye mila, desturi, imani na itikadi tofauti. Utamaduni humaanisha jumla ya amali na tabia za watu wa jamii fulani. Amali hizi zinafungamanisha fikira, ustaarabu, mila, taasisi na sanaa za aina zote za jamii inayohusika. Ili kujieneza na kujiimarisha, taifa huhitaji chombo hicho kuwasiliana na kuwaunganisha watu wake wenye asili mbalimbali. Chombo hicho huwa ni lugha ambayo siyo tu kwamba ni sehemu ya utamaduni wa jamii bali pia ni njia muhimu sana ya kutawanyia na kustawishia ule utamaduni.

Katika taifa lenye lugha nyingi kama Kenya kwa mfano, lugha ya taifa inayozungumzwa na kueleweka na idadi kubwa ya raia ambayo imekiuka mipaka na tofauti za kikabila ni njia muhimu sana ya kueneza maongozi ya taifa, bendera ya taifa, ndicho kielelezo cha taifa lolote lile lililo huru. Lugha kama hiyo huvunja na hukomesha hisia za kibinafsi na kikabila na badala yake kuunda moyo wa uaminifu wa kitaifa.

Zaidi ya kuwa chombo cha mawasiliano, lugha ni kielelezo cha fikira na hisia za binadamu. Lugha ya watu fulani haituelezi tu ujuzi au maarifa yao bali pia mtazamo wao kimaisha, falsafa na mawazo yao. Kwa ufupi lugha hutufahamisha namna akili za watu waizungumzayo ile lugha zinavyofikiri na kutafanya maazimio. Lugha ni sehemu ya utamaduni wa taifa ilimojaliwa na lazima lugha hiyo ifunzwe katika muktadha wa maisha ya jamii ihusikayo. Utamaduni wa jamii havitenganiki na lugha yake.

MASWALI

(a) Ni nini fasiri ya neno lugha?

(alama 2)

.....
.....

(b) Tofautisha baina ya lugha ya taifa na lugha ya kikazi.

(alama 2)

.....
.....

(c) Kwa nini lugha ya taifa huhitajika sana katika nchi kama Kenya?

(alama 2)

.....
.....
.....
.....

(d) Taja kazi **tatu** kuu zinazotekelezwa na lugha ya taifa.

(alama 3)

.....
.....
.....

(e) Eleza maana ya msamiati ufuatao kulingana na taarifa.

(alama 3)

(i) Haiyamkiniki: .....

.....

(ii) Amali na tabia za watu : .....

.....

(iii) Kielelezo:.....
.....

(iv) Mukadha wa maisha ya jamii: .....
.....

Kiswahili Karatasi ya Pili

3

Cekenas

(f) Eleza majukumu mawili ya lugha kwa ujumla.

(alama 2)

.....
.....

2. **UFUPISHO: (ALAMA 15)**

Soma kifungu kifuatasho kisha ujibu maswali.

Kwa kawaida, binadamu huishi kwa kutangamana na binadamu wenzake. Katika kutangamana huku, watu huathiriwa kitabia, kifikira, kimavazi na kimaisha kwa jumla. Watu wote katika jamii wana uwezo wa kuathiri na kuathiriwa na wenzao wa umri mmoja. Hata hivyo, walio katika hatari ya kuathiriwa zaidi na mahirimu wao ni vijana. Hali hii ya kuathiriana huitwa shinikizo-rika au shinikizo-marika. Vijana huaminiana na kuthaminiana sana. Kwa sababu hiyo, ni rahisi sana kuingizwa katika mitego na wenzao. Isiaminiwe kuwa vijana pekee ndio wanaoathiriwa na shinikizo-rika. La hasha! Watu wazima pia huwafuata wenzao mithili ya bendera kufuata upepo. Mwendake akinunua gari, yeye pia hukimbilia mkopo kununua gari la sampuli iyo hiyo bila kuwazia kima cha kibindo chake.

Wataalamu wa saikolojia husema kuwa kukabiliana na tatizo la shinikizo-rika si rahisi kwa sababu shinikizo-rika huleta mtafaruku wa kinafsi akilini mwa anayeathiriwa. Nafsi moja humshawishi kufuata wenzake huku nyingine ikimnasihii kuandamana upekee au ubinafsi wake. Shinikizo-rika huathiri sana mahitaji ya kisingi ya binadamu. Ikumbukwe kuwa mahitaji haya ya kimsingi ni ya kila mwanadamu, nayo ni kama vile kupata lishe, hewa safi, kupenda na kupendwa miongoni mwa mengine. Kila mtu hutaka kujihusisha na kundi la watu ambao watamfanya kuhisi kuthaminiwa na kukubalika. Kutokana na haja ya kutaka kukubalika, anayetaka kutambuliwa huridhia matakwa ya wenzake bila hata kuyawazia.

Shinikizo-rika hujitokeza kwa sura nyingi. Mathalani, vijana huwafanya wenzao kuona kuwa wana hatia wasipoafiki kutekeleza kama wanavyoshinikizwa. Kauli kama vile ‘tulifikiri wewe ni mmoja wetu’ au ‘usiposhirikiana nasi utakuwa umetuvunja moyo’ hutamalaki. Wanaokataa kushinikizwa hubezwa na kufanyiwa stihizai na wenzao na hata kutengwa. Vitisho hutolewa, wakati mwingine, na anayeshinikiswa akidinda, mabavu hutumika.

Ni muhimu kwa watu, hasa vijana, kufahamu kuwa shinikizo-rika lipo na wanapokabiliwa na tatizo hilo, watambue kuwa wana haki ya kusimama kidete kutetea msimamo wao dhidi ya wenzao. Kumbuka, baridi huwazizima kondoo kwa namna tofauti.

Kama njia moja ya kukabiliana na shinikizo-rika, wansaikolojia wanapendekeza watu kujiamini na kuelewa kwamba wana haki ya kuwa tofauti na kuwa na upekee wao. Mtu

.....

.....

.....

.....

.....

Kiswahili Karatasi ya Pili

5

Cekenas

(b) Fupisha mambo muhimu ambayo mwandishi amezingatia katika aya tatu za mwisho.
(maneno 30)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Jibu

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. **MATUMIZI YA LUGHA: (ALAMA 4)**

(a) Tofautisha kati ya: (i) / e / (ii) / u / (alama 2)

.....

.....

(b) Onyesha **muundo** wa **silabi** ya kwanza katika maneno yafuatayo: (alama 2)

- (i) Nyakua
- (ii) Chura

.....

.....

(c) Tunga sentensi kwa kutumia kabadala cha kiasi jumla. (alama 2)

.....

.....

(d) Changanua sentensi ifuatao kwa kutumia **jedwali**. (alama 4)
Mkongojo mrefu sana ulioletewa babu utauzwa na fundi mcheshi.

- (e) Andika **kinyume** cha sentensi ifuatayo: (alama 2)
Mtoto msichana anathema dawa.

.....
.....

- (f) Kanusha: (alama 2)
Nikimpiku masomoni nitatuzwa zawadi.

.....
.....

Kiswahili Karatasi ya Pili

7

Cekenas

- (g) Andika katika usemi halisi. (alama 3)
Chifu wetu alitwambia kuwa watu wanaopenda kukaa bwerere huishia kuwa wezi wa mabavu.

.....
.....
.....
.....

- (h) Nyambua vitenzi vifuatavyo katika kauli zilizo mabanoni. (alama 2)
(i) (-la) (kauli tendeshea)
(ii) Toa (tendeka)

.....
.....

- (i) Eleza matumizi ya alama zifuatazo za uakifishi. (alama 2)
(i) !

.....
.....

- (ii) ?

.....
.....

- (j) Bainisha mofimu –**Li**- katika tungo hili. (alama 3)
Alivyolikimbilia

.....
.....
.....
.....

Kiswahili Karatasi ya Pili

8

Cekenas

- (k) Tunga sentensi moja yenye shamirisho hizi. (alama 3)
(i) Kipozi
(ii) Kitondo
(iii) Ala

.....
.....
.....

- (l) Ainisha vishazi. (alama 2)
Mhamiaji haramu aliyeshikwa amefikishwa mahakamani.

.....
.....

- (m) Andika katika wingi karibu. (alama 2)
Mtu yuyo huyo aliubeba mzigo uo huo licha ya kukanywa.

.....
.....

- (n) Andika sentensi ifuatayo katika watati ujao timilifu. (alama 2)

Mbunge alitawazwa kabla ya mpinzani wake kufika.

.....

.....

- (o) Andika kwa wastani. (alama 1)
Magoma haya yatachezwa wanjani.

.....

.....

- (p) Taja na utoe mifano, matumizi mawili ya kiimbo. (alama 4)

.....

.....

.....

Kiswahili Karatasi ya Pili

9

Cekenas

- (q) Eleza maana mbili za sentensi. (alama 2)
Nenda ukaniletee mbuzi.

.....

.....

.....

4. **SEHEMU YA D: ISIMU JAMII (ALAMA 10)**

- (a) Eleza mitazamo mine kuhusu chimbuko la Kiswahili. (alama 4)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(b) Eleza njia za uundaji wa maneno katika lugha ya Kiswahili. (alama 6)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

102/3
KISWAHILI
FASIHI
KARATASI YA TATU
JULAI /AGOSTI
MUDA: 2 ½

JARIBIO LA TATHMINI YA PAMOJA MTHANI WA CEKENAS
MUHULA WA PILI MWAKA 2015

Cheti cha Kuhitimu Elimu ya Sekondari
KISWAHILI
FASIHI
KARATASI YA TATU
MUDA: 2 ½

MAAGIZO

1. Jibu maswali manne.
2. Swali la kwanza ni la **lazima**.
3. Maswali hayo mengine yachaguliwe kutoka sehemu nne zilizobaki yaani: Hadithi Fupi, Riwaya, Tamthilia na Fasihi Simulizi.
4. Usijibu maswali **mawili** kutoka sehemu moja.
5. Kila swali lina alama 20
6. Majibu yote yaandikwe kwa lugha ya Kiswahili.

Kiswahili Karatasi ya Tatu

Fungua Ukurasa

1. **SWALI LA LAZIMA**

MSTAHIKI MEYA

Uvundo haswa! Hata wageni sijui wataonaje hali hii. Aibu kubwa inatungojea kama watakuja!

- (i) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
- (ii) Jadili hulka zozote **mbili** za msemaji zinazojiktokeza katika muktadha huu. (alama 4)
- (iii) Thibitisha kuwa Cheneo ilikuwa imejaa ‘uvundo.’ (alama 12)

SEHEMU YA B: RIWAYA:
KIDAGAA KIMEMWOZEA – KEN WALIBORA

Jibu swali la 2 au 3

2. Ujenzi wa jamii mpya ni wajibu wa vijana. Thibitisha ukweli wa kauli hii ukirejelea riwaya ya Kidagaa Kimemwozea. (alama 20)

AU

3. “Lowela tunapendana mno na ni msiri wangu wala hakuogopa kuniambia yaliyojiri.
- (a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
  - (b) Fafanua ‘yaliyojiri’ kwa mujibu wa msemaji. (alama 8)
  - (c) Lowela ni kielelezo kibaya cha msichana wa kisasa. Thibitisha. (alama 8)

SEHEMU C: HADITHI FUPI: DAMU NYEUSI NA HADITHI NYINGINE

Jibu swali la 4 au 5

4. Eleza kwa Kutolea mifano uozo wa jamii katika diwani ya Damu Nyeusi na Hadithi Nyingine. (alama 20)

AU

5. Kanda la Usufi.
Muhula wa tatu wa kidato ulipoanza alijiunga na wanafunzi wengine.
- (a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
  - (b) Eleza dhana ya utatu katika hadithi Kanda la Usufi. (alama 4)
  - (c) Thibitisha ukweli wa methali hii ‘mzigo wa mwenzio ni kanda la usufi. (alama 8)
  - (d) Eleza umuhimu wa mhusika mkuu katika hadithi. (alama 4)

SEHEMU YA D: USHAIRI

Jibu swali la 6 au 7

6. **Soma shairi hili kasha ujibu maswali yanayofuata:**

Jukwani naingia, huku hapa pasokota,
Kwa uchungu ninalia, hii tumbo nitaikata,
Msiba mejiletea, nimekila kiso takata,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Wazee hata vijana, wote umewasubua,
Huruma nao hauna, heshima kawakosea,
Ukambani na Sagana, hata mbwa wararua,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Wahasibu ofisini, kibwebwe mejifunga,
Miaka mingi vitabuni, ili wasikose unga,
Nadhari wanadhamini, hesabu wanazirenga,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Wapenzi wa kiholela, pia wanakuogopa,
Baada yao kulala, wana wao wanatupa,
Wakihitaji chakula, wanachokora mapipa,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Wafugaji hata nao, kama dawa wakwamini,
Hawajali jirania, wamesusia amani,
Wanaiba ng'ombe wao, na kuzua kisirani,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Nayo mizozo ya maji, kaonekana kwa mara,
Hiyo nayo ni dibaji, sababu sio harara,
Njaa wahepe wenyeji, huo ndio mkarara,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Ningeweza kukuuza, ingekuwa siku njema,
Tena kwa bei ya meza, sokoni nimesimama,
Wala tena singewaza, kuhusu wali na sima,
We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?
Hatima umefikika, naenda zangu nikale,
Mate yanidondoka, kwa mnukio wa wale,
Naomba kwenda kukaa, wala sio nikalale,

We tumbo nitakupani, uwe umetosheka?

Kiswahili Karatasi ya Tatu

3

Cekenas

Maswali

(i) Lipe anwani mwafaka shairi hili.	(alama 2)
(ii) Shairi hili ni la aina gani? Toa sababu.	(alama 2)
(iii) Huku ukitolea mifano mwafaka, taja arudhi zilizotumiwa katika ubeti wa tatu.	(alama 4)
(iv) Andika ubeti wa nne kwa lugha nathari.	(alama 4)
(v) Thibitisha kuwepo kwa idhini ya ushairi.	(alama 2)
(vi) Taja madhila anayoelezea mtunzi wa shairi hili yaletwayo na tumbo.	(alama 4)
(vii) Elezea maana ya maneno yafuatayo.	(alama 2)
(a) Dibaji	
(b) Harara	

AU

7. **FASIHI SIMULIZI.**

(a) (i) Eleza maana ya misimu.	(alama 2)
(ii) Eleza dhima ya misimu.	(alama 4)
(b) Taja aina nne za ngomezi za kisasa.	(alama 4)
(c) Eleza sifa nne za maapizo.	(alama 4)
(d) Eleza kikwazo vitatu vinavyokumba Fasihi simulizi.	(alama 6)

Kiswahili Karatasi ya Tatu

4

Cekenas